

خوزستان در عصر قاجار

جلد اول

احمد لطیف پور

انتشارات فرهنگ مکتوب

سرشناسه	لطیف پور، احمد، ۱۳۳۷
عنوان و نام پدیدآور	خوزستان در عصر قاجار / احمد لطیف پور.
مشخصات نشر	تهران: فرهنگ مکتوب، ۱۳۹۱
مشخصات ظاهری	۳۳۶ص: مصور.
شابک	بج ۱: ۹۷۸-۹۶۴-۸۸۳۹-۴۰-۱ دوره: ۵-۳۹-۸۸۳۹-۹۶۴-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
موضوع	خوزستان -- تاریخ
موضوع	ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ ق.
موضوع	ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ ق -- اسناد و مدارک
رده بندی کنگره	۱۳۹۱ جل ۲۰۱۷/۵۵ DSR
رده بندی دیویی	۹۵۵/۵۳
شماره کتابشناسی ملی	۲۹۱۸۸۸۴

انتشارات فرهنگ مکتوب

تهران - صندوق پستی ۲۴۲۳ - ۱۹۳۹۵
تلفن: ۰۹۱۲۳۲۴۳۷۱۲ - ۲۶۴۰۵۴۹۶

خوزستان در عصر قاجار «جلد اول»

مؤلف : احمد لطیف پور
چاپ اول : ۱۳۹۴
تیراژ : ۱۰۰۰ نسخه
حروفچینی : اقلیم قلم
قیمت دوره : ۳۵۰۰۰ تومان

همه حقوق محفوظ است

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۸۳۹-۴۰-۱

شابک دوره: ۹۷۸-۹۶۴-۸۸۳۹-۳۹-۵

پیشگفتار.....	۱۵
خوزستان؛ دیار فرهنگ، تمدن و تشیع.....	۲۰
اوضاع خوزستان در اوایل دوره قاجاریه.....	۲۵
حاجی میرزا ابوالحسن ایلمچی؛ حکمران شوشتر و دزفول.....	۲۸
حکمرانی محمدعلی میرزا دولتشاه بر شمال خوزستان.....	۳۰
اقدامات شاهزاده در این استان: الف) تعیین حکمران دزفول و شوشتر. ب) تعمیر سد و شادزوان شوشتر. ج) مرمت بقعه برآه بن مالک در شوشتر / محمدصالح خان مکرری؛ بانی صالح آباد (اندیمشک فعلی) / لور؛ شهری از دیار کهن / دولتشاه قاجار؛ از مردان استثنایی قاجار.....	
صابین خوزستان در دوران حکمرانی محمدعلی میرزا دولتشاه قاجار.....	۳۸
حکومت محمدحسین میرزا، حشمت‌الدوله بر خوزستان.....	۴۰
حکمرانی محمدتقی میرزا حسام‌السلطنه بر خوزستان و لرستان.....	۴۲
درگیری سیدمحمدباقرخان با بیگلربیگی خوزستان / اقامت مرحوم حاج شیخ محسن معزی در دزفول / انتقال کشتی بزرگ از بصره به شوشتر / ماجرای حسام‌السلطنه و حشمت‌الدوله / حکمران خسیس! / سرانجام حسام‌السلطنه.....	
سفر فتحعلی شاه قاجار به بهبهان، شوشتر و دزفول.....	۴۷
حوادث و رویدادهای این سفر / سم در مطبخ شاهی! / استقبال شیخ مبادر از فتحعلیشاه / بازدید شاه از سد شوشتر / منقلب شدن اوضاع جوی دزفول به هنگام حضور شاه / دیدار مرحوم کاشف دزفولی با فتحعلی شاه / تخفیف مالیات دزفول / سیلاب رودخانه	

- دز در اردوی شاهی / سرقت از اردوی شاه!.....
- دیده‌ها و شنیده‌های حیرت‌انگیز یک سفر..... ۵۵
- سنگ عجیب! / نابینای شگفت‌انگیز! / ضرب شست شیر! / جرّده! / عقرب جرّده! /
 شیخ جنّی! / مار باز شوشتری / مار دو سرا / کهن درخت نارنج در رامهرمز / نارنج
 هشتصد ساله در شمس آباد دزفول / ابوالحارث! / سرّ غریب! / تعیین حدّ و مرز دو
 ولایت.....
- مالیات سنگین از کیسه‌های خالی..... ۶۱
- هجوم وزیر بغداد به خرمشهر..... ۶۳
- نگاهی دیگر به اراده مصمم عشایر شیعه عرب خوزستان.....
- لایارد و کاپیتان سلبی در رودخانه خروشان دز..... ۶۹
- حکمرانی بهرام میرزا؛ مُعزالدوله بر خوزستان و غرب ایران..... ۷۴
- لشکرکشی بهرام میرزا برابر خان نیرومند بختیاری..... ۷۶
- نتایج دو سرشماری عمومی در خوزستان..... ۸۴
- حکمرانی منوچهرخان مُعتمدالدوله بر خوزستان..... ۸۶
- شهرهای دزفول، شوشتر و اهواز در زمان مُعتمدالدوله از نگاه لایارد..... ۹۵
- ظلم و ستم خوانین محلی و حُکام دولتی / عقاید مذهبی و نفوذ روحانیون / ظلم‌های
 آخته!.....
- سال‌های شامورد؛ اغتشاشات و هرج و مرج‌های داخلی..... ۹۸
- دوران حکمرانی اردشیر میرزا بر خوزستان و لرستان..... ۱۰۰
- دزفول از منظر حسنعلی خان افشار؛ فرستاده ناصرالدین شاه..... ۱۰۸
- حکومت خانلر میرزا بر خوزستان و اقدامات وی در این استان..... ۱۱۲
- جنگ ایران و انگلیس در خرمشهر..... ۱۱۵
- مکتوب جعفرخان مشیرالدوله به حکمران خوزستان..... ۱۲۸

- ژنرال بُهلر در دزفول ۱۳۱
- دوران حکمرانی فرهاد میرزا معتمدالدوله بر خوزستان و لرستان ۱۳۳
- حکمرانی حمزه میرزا حشمت الدوله بر خوزستان و ماجرای پیشکش دولت! ۱۳۷
- حکمرانی میرزا زکی مستوفی «ضیاءالملک» بر خوزستان و لرستان ۱۴۲
- حکمرانی محمد ناصر خان ظهیرالدوله بر خوزستان ۱۴۴
- حکمرانی صاحب دیوان بر خوزستان و لرستان ۱۴۶
- حفر قنات بهبهان ۱۴۸
- وجوهای دیوانی ایالات و حقوق درباریان ۱۵۲
- انتصاب علی خان [دزفولی] به مقام سرهنگی ۱۵۴
- حکایاتی از "لَمَعَاتُ الْبَيَانِ" [(از کتاب‌های دوران قاجار)] ۱۵۷
- ثمره ایمان / حکایت خان و نانک شوشتری / ماجرای شیخ و کدخدای روستا / خرس در رودخانه دزفول! / ملا ابراهیم جن گیر شوشتری و نظام السلطنه / غیرت لک لک! / کخال [= چشم پزشک] همدانی و خوردن ملخ! / ملخ خوارگی حشمت الدوله! / آگاهی از زمان مرگ / دیوانه و مرد قصاب! / دوستی با جن! / کاربرد ظرف نقره / خروس جنگی! / نوکر کشک و بادنجان! / نایب الحکومه دزفول و دلاکِ رگ زن / نمونه اشعار مرحوم ملا نصرالله تُراب دزفولی؛ متخلص به «شاکر»
- فرانسویان و امتیاز کاوش در آثار باستانی خوزستان ۱۷۰
- مکتوب میرزا آقا خان نوری به احتشام الدوله ۱۷۶
- خشم مردم دزفول ۱۸۳
- نفایس باستانی مملکت در موزه لندن ۱۸۶
- فرار از مأموریت / مظفرالملک
- مأموریت «بابن» و «هوسه» در جنوب ایران ۱۸۹
- توصیف سرهنگ لافتوس از پل باستانی دزفول ۱۹۲

۱۹۷..... محمدعلی خان چهارلنگ و احتشام الدوله
 ۲۰۶..... تویخ مؤیدالدوله
 ۲۱۰..... حکمرانی پدر و پسر؛ حاجب الدوله و صنیع الدوله بر خوزستان
 قلعه سلاسل شوشتر / کمبود نان و غله در خوزستان / عزیمت ضیاءالملک به بیلاق
 ۲۲۰..... حکمرانی یحیی^۱ خان معتمدالملک [مشیرالدوله] بر خوزستان
 ۲۲۳..... وقایع اتفاقیه از دوران قاجاریه در خوزستان
 حقوق مأموران قجری / مأمور تنخواه! / مارگیر شوشتری / سوخته زارا! / سنگ سلیمانی
 / ماهی آدم خوار! / ماهی عظیم الجثه! / کوسه ماهی درتده! / فرار غلامان نقیب
 الاشراف بصره به خرمشهر / غرق شدن طرآده / استرداد وسایل مسروقه سرهنگ
 لافتوس / پهلوی گیری کشتی بزرگ در بندر خرمشهر / حبس شیخ سلطان؛ نایب
 الحکومه رامهرمز / شکار شیر / جعفر قلیخان بختیاری / منازل حجل! / تعمیر تفنگها /
 عبور قشون از رودخانه با کلک / انتقال توپها به شوشتر / یکسان سازی اوزان ترازوها
 / برگشت تجار شوشتری از هندوستان / صادرات خرما به هندوستان / لغو عوارض
 دزفول و دیگر شهرهای غیر مرزی / ممنوعیت صادرات غله از خوزستان / دیوان بیگی
 خوزستان / نزول خواری صاحب منصبان قشون در خوزستان! / سارق مسلح / مالیات
 خرمشهر / رخنه آب در سد ناصری / طغیان رودخانه شوشتر / سرقت احتشام / وقوع
 توفان در دریا / راهزنان مسیر شوشتر - دزفول / اختلال در عرضه نان / تعیین مستحفظ
 و قراول / علت متروک شدن زراعت نیشکر در خوزستان / قتل در چاپارخانه / «قویی
 [قایی = درگاه] مرتضی علی» و شفای طفل معلول / حیف و میل مالیات! / وفور
 اسلحه! / ترک خدمت! / درخواست تخفیف مالیات دزفول / محمدتقی خان دزفولی /
 شیارهای سکه! / ماجرای علی محمدخان / گریه تحت الحمایه! / سرکوبی اشرار و تقلیل
 کرایه مسیر دزفول - خرم آباد / ماجرای کشتی ایرانی / چگونگی حرکت توپخانه شاهی
 به سمت خوزستان / کشف گور دسته جمعی در دزفول / صید ماهی عظیم الجثه از
 رودخانه شاوور / حکمرانی که به خوزستان نرسید و درگذشت / مظهر قساوت

نگاهی کوتاه به بیماری‌ها و بلایای طبیعی در استان ۲۴۹

زمین لرزه سخت در دزفول / بیماری وبا و طاعون در خوزستان / گرانی در شوشتر و دزفول / گرد و غبار شدید در خرمشهر / شیوع بیماری‌های مُزمن / خشکسالی و گرانی در ولایت / توفان در دزفول / هجوم ملخ‌های عجیب به دزفول؛ سال ملخ / هجوم ملخ‌هایی به اندازه جثّه گنجشک! / باران سیل آسا در دزفول / بارش تگرگ در بهبهان به درشتی نارنج! / گرمای شدید خوزستان و آب شدن سُرَب‌های ستون‌ها در شوشتر / باران‌های سیل آسا در شوشتر / قحطی در دزفول / وبا در دزفول / بارش برف در شوشتر / بارش برف در دزفول / تلف شدن ملخ‌ها بر اثر شدت سرما و بارندگی / بیماری طاعون در شوشتر / سال مَجاجه [= (گرسنگی)] و هجوم مردم به خاک عثمانی / جنگ جهانی و شیوع تیفوس در استان / گرمای شدید و تب حارّه در خرمشهر / باران و تگرگ شدید در دزفول و شوشتر / عفونت دریا / سیلاب‌های عظیم و مخرب رودخانه دز / باد سام و نیش عقرب جرّار! / بروز بیماری طاعون / شیوع وبا و طاعون در شوشتر و خرمشهر / مبارزه با بیماری‌ها و آبله کوبی

سفر دوم نجم‌الملک به دزفول ۲۶۴

مأكولات و صنایع دزفول

دیدگاه‌های نجم‌الملک در باره اغراض و مطامع خارجیان در خوزستان ۲۶۸

فروش محمّره [=خرمشهر]؛ نصف نقد و نصف نسیه! / مِفْتَاح [کلید] اصلی ایران / فرمان فروش اراضی خوزستان / آزاد سازی کشتیرانی در کارون / بی‌اعتنایی مأموران سیاسی انگلیس به مقامات قاجار! / قلعه باستیونی / پیشنهاد رشوه! / کشتی‌جنگی انگلیس / طمع‌های انگلیسی‌ها / یغمای میراث فرهنگی کشور / نفوذ انگلیسی‌ها و عدم وفاق مأموران ایران / رخنه به بهانه تلگراف! / چه تلگرامی! چه رمزی! / مُستمسکی به نام تجارت! / «مستر» «کلادرس» / میرزا عبدالغفار نجم‌الملک که بود؟

حکمرانی ظلّ السلطان بر غرب ایران و نیابت مظفّرالملک بر خوزستان ۲۷۸

جسارت مظفّرالملک / قضاوت مظفّرالملک / کبکبه و دبدبده مظفّرالملک / عاقبت

- مظفرالملک.....
- ۲۸۴..... نایب الحکومه دزفول و هیئت فرانسوی
- ۲۸۷..... حاج سیاح محلاتی در خوزستان
- ۲۹۱..... حسین قلی خان ایلخانی
- علی مردان خان (شیرعلی مردون): نوه حسینقلی خان ایلخانی
- ۲۹۹..... حسینقلی خان نظام السلطنه مافی؛ حکمران خوزستان
- ۳۱۱..... دلایل مخالفت نظام السلطنه با بستن سد اهواز
- ۳۱۴..... کمپانی لینچ Lynch
- ۳۱۷..... کمپانی لینچ در خوزستان و ماجرای تانفیلد در شوشتر
- ۳۲۵..... شرایط دولت ایران و حکمران خوزستان برای کشتیرانی با کمپانی لینچ
- به: سفرای دول متحابه [= (دوست)] / اعلان دولتی
- ۳۳۲..... چگونگی تشکیل شهر ناصری یا اهواز نو
- ۳۳۴..... بخشش عوارض
- متن لوحه
- ۳۴۱..... حکمرانی آصف الدوله بر خوزستان
- ۳۴۳..... حکمرانی ابوالنصر میرزا حسام السلطنه بر خوزستان
- ۳۴۵..... حکمرانی علاءالدوله بر خوزستان و به توپ بستن دزفول و شوشتر
- ۳۴۹..... ماجرای علاء الدوله از زبان شاهزاده قاجار
- ۳۵۱..... سرانجام علاءالدوله
- ۳۵۵..... انتصاب سردار اکرم همدانی؛ ساعدالسلطنه به حکومت خوزستان
- ۳۵۷..... حکمرانی شیخ مزعل بر خوزستان
- ۳۶۲..... حکمرانی شیخ خزعل بر خوزستان
- رابطه حکام خوزستان و شیخ خزعل

- حکمرانی عین الدوله بر خوزستان..... ۳۶۸
- حکمرانی سالار الدوله بر خوزستان..... ۳۷۰
- حکمرانی رضا قلی خان نظام السلطنه بر خوزستان و راپرت وی به مرکز..... ۳۷۴
- «بست» در سفارت انگلیس..... ۳۷۷
- جناب مستطاب اجل اکرم افخم نظام السلطنه دام اجلاله العالی.....
- اوضاع شوشتر و دزفول در سال ۱۳۳۳ هجری قمری..... ۳۷۹
- اتحاد سه گانه / غوغای عامه در دزفول.....
- برقراری نظم و امنیت..... ۳۸۲
- اهالی شوشتر و درخواست عزل حکمران..... ۳۸۴
- فخرالملک، حکمران خوزستان..... ۳۸۶
- سرانجام فخرالملک.....
- عزالمالک؛ حکمران دزفول..... ۳۹۱
- انتخابات انجمن شهر و شهردار در دزفول.....
- انتخابات مجلس شورای ملی در شهرهای خوزستان..... ۳۹۳
- بهجت العلماء که بود؟..... ۳۹۷
- خوزستان در هنگامه مشروطیت و انتخابات مجلس..... ۴۰۰
- سند شماره ۱؛ اغتشاشات در منطقه / سند شماره ۲؛ انعقاد پیمان وحدت میان دو محله /
سند شماره ۳؛ دفاع از مظلومین / سند شماره ۴؛ اساسنامه انجمن / سند شماره ۵؛ مطالبه
مالیات زمان استبداد / سند شماره ۶؛ دعوت به عضویت در انجمن / سند شماره ۷؛ دستور
نخستین جمعیت.....
- اوضاع شوشتر همزمان با تشکیل «کمیته قیام سعادت» در خوزستان..... ۴۱۲
- اشغال شوشتر و منازعه خوانین بختیاری و شیخ خزعل..... ۴۱۵
- گزارشات مأموران سیاسی انگلیس از دزفول و شوشتر..... ۴۲۴

- اغتشاش در شوشتر / احضار نیروهای درگیر / برقراری نظم و امنیت.....
- ۴۲۷..... چگونگی دستگیری شیخ خزعل
- ۴۳۷..... ناهیدی و سرهنگ عباسقلی خان
- ۴۳۹..... صنعت نفت خوزستان
- ۴۴۹..... مستر جیکاک؛ جاسوس انگلیس
- جیکاک؛ فرمانروای واقعی مناطق نفت خیز / دستاوردهای جیکاک؛ طلوعی و سروشی
- ۴۵۲..... مصطفی قلی خان امین الدوله‌ای و قاسم خان گلپایگانی
- ۴۵۷..... شیخ هادی عاملی دزفولی؛ عضو گروه مهاجرین
- ۴۵۹..... توان نظامی خوزستان در دوران قاجار
- فروش فشنگ‌های دولتی! / قوهٔ بحریه [نیروی دریایی] قاجارا
- ۴۶۷..... خوزستان در جریان جنگ‌های جهانی اول و دوم
- واسموس جاسوس آلمانی / پلیس جنوب / قطع جریان نفت / تدابیر مرجعیت شیعه
برای جلوگیری از گسترش جنگ / دفاع سلحشوران عرب و بختیاری / تخریب بقایای
کاخ داریوش.....
- ۴۷۸..... جنگ جهانی و راه آهن شمال - جنوب
- ۴۸۳..... پل پیروزی متفقین یا پل سیاه اهواز
- ۴۸۴..... نبرد غدیر؛ قتلگاه نیروهای اشغالگر در جنگ جهانی اول
- ۴۹۵..... اغراض بیگانگان
- وزارت مستعمرات! / دبیران ادیان در کنسولگری‌ها!
- ۴۹۸..... حضور کنسول انگلیس در مسجد جامع دزفول
- ۵۰۰..... افسر وطن پرست ایرانی
- ۵۰۲..... جنگ جهانی و ایجاد قحطی و رشن‌گیری در خوزستان
- ۵۰۵..... کنسولگری‌ها و نمایندگان سیاسی انگلیس در خوزستان

- سرهنگ نوئل / الی بانایستر سون / پشاور! / حوادثِ شوشتر در هنگامه جنگ جهانی / میزان دخالت کنسولگری‌ها در امور مردم / از طرف اداره سیاسی و کنسولگری دزفول / حوزه‌های مأموریت کنسولگری‌ها.....
- رضاقلی خان نظام السلطنه و اداره سیاسی انگلیس در دزفول ۵۲۱
- جراح سنی در دزفول و نیروهای متفقین ۵۲۳
- پاره شدن طبل کنسولگری انگلیس! ۵۲۵
- شگفتی راه‌های خوزستان ۵۳۰
- جاده‌های دزفول - خرم آباد و دیگر جاده‌های خوزستان / جاده بختیاری / جاده قم به خوزستان از نگاه عین السلطنه ۵۳۹
- ورود ماشین‌های کمپانی و کسادی کاسبی علیشاه درشکه چی ۵۴۱
- نعمت و اشغالگران جنگ جهانی ۵۵۰
- القاب در دوران قاجار ۵۵۳
- ضرابخانه در شوشتر و بانک شاهی در دزفول ۵۵۸
- کاغذهای بی معنی! انتشار اسکناس در ایران / چاپ اسکناس در فرنگ / چاپ اسکناس در دوره قاجار ۵۶۲
- اعلان تأسیس بانک ملی جناب جلالت مآب اجل اکرم سردار مکرم؛ حکمران خوزستان ۵۶۵
- مقبره دانیال نبی (ع) در «شوش» یا «سمرقند» یا «ایذه»؟! رابطه دولتمردان قاجار با روحانیون خوزستان ۵۷۱
- انگشتی الماس؛ اهدایی ناصرالدین شاه / قبله گاها / زهد و تقوای شیخ محمدطاهر معزی / مقام علمی و نقش سیاسی - مذهبی شیخ محمدطاهر معزی / شیخ محمدطاهر معزی از منظر اعتمادالسلطنه / حکم قصاص شرعی / اداره منطقه در سال «شامورد» / شیخ محمدطاهر معزی از دید باستانشناسان فرانسوی / ارتحال آیت الله / شیخ جعفر شوشتری

- ۵۸۲..... سیدحسین ظهیرالاسلام، شیخ جعفر شوشتری و نقیب بصره
- ۵۸۷..... شیخ اعظم
- عیسی بن مریم یا نایب خاص آن حضرت / شوخ طبعی شیخ اعظم / معیرالممالک و
 بوستین شیخ اعظم / دلجویی از خویشاوندان / امتناع شیخ اعظم از پذیرش موقوفه غود /
 افزایش مستمری / مار موسی! / حضور ناصرالدین شاه بر مزار شیخ اعظم در نجف اشرف /
 ساده زیستی شیخ اعظم و شگفتی دختر ناصرالدین شاه / شیخ محمدامین انصاری؛ برادر
 شیخ اعظم / دستخط شیخ انصاری (ره)
- ۵۹۵..... کھف سه در و کاشفیه
- ۶۰۵..... داعی دزفولی از نگاه شاهزاده محمود میرزا قاجار
- ۶۰۸..... دو دستگی حیدری و نعمتی
- ۶۱۰..... برخی از علماء و شعرای خوزستانی در عصر قاجار
- ۶۲۵..... کتابدار دزفولی دربار قاجار
- ۶۲۷..... پوشش مردان و زنان شوشتر و دزفول در دوران قاجار
- ۶۳۰..... «چو سَلَه» (Cusala) و صندوق‌های چوبی
- ۶۳۳..... گودول؛ [= گاو + دُول (دَلْو)]
- ۶۳۵..... زراعت، صنعت و بازار خوزستان در عهد قاجار
- ۶۵۰..... خوزستان در اواخر حکومت قاجار و اوایل دوران پهلوی
- ۶۵۲..... اتومبیل رضا شاه در گل و لای جاده دزفول - اهواز
- ۶۵۴..... ارتباط شهرهای خوزستان با تهران
- ۶۶۲..... نابغه‌ای از نوابغ روزگار
- ۶۶۵..... منابع و مأخذ
- ۶۷۲..... زندگینامه مؤلف کتاب

پیشگفتار

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«...الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ...» (اعراف، ۲۳)

(سپاس و ستایش مختص خداوندی است که اگر هدایت و راهنمایی حضرتش در این راه نبود، ما هرگز راه را نمی‌یافتیم و موفق به انجام چنین کاری نمی‌شدیم.)
می‌گویند تاریخ «زمین باروری» است که بدر آن هیچ تخمی؛ اعم از مرغوب یا نامرغوب به هدر نمی‌رود... «آینه عبرتی» است که خوبی‌ها و بدی‌ها را یکسان منعکس می‌کند و در معرض قضاوت نسل‌های بعد قرار می‌دهد و سرانجام «تاریخ آئینه گذشتگان و عبرت آیندگان است».

وظیفه یک مورخ در درجه اول بیان واقعیات و حقایق تاریخی است؛ چه حقایق تلخ و چه وقایع شیرین. درست گفته‌اند «ملتی که تاریخ خود را نشانسد، لاجرم محکوم به تکرار آن است». ضعف‌ها و خطاها باید مورد عبرت ما واقع شود تا از تکرار چنین اشتباهاتی جلوگیری کنیم؛ اما افسوس که بنا به فرمایش مولایمان؛ امام علی (ع) عبرت گیرندگان چقدر اندکند! مَا أَكْثَرَ الْعِبَرِ وَأَقَلَّ الْإِعْتِبَارِ (نهج البلاغه فیض الاسلام، ۲۸۹) و رودکی هم فرماید:

هَرَكَةَ نَامُفَتِ از گزشت (وزگار) نَزَامُفَتِ از هیچ آموزگار

موضوع عبرت گرفتن از گذشته، مسأله‌ای نیست که بتوان به سادگی از کنار آن گذشت و در آن تدبیر نکرد، باز امام علی (ع) در این باره می‌فرماید: «أَوَلَيْسَ...فِي آبَانِكُمُ الْمَاضِيْنَ بَصِيرَةٌ وَ مُعْتَبَرٌ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ» (همان، ۹۸) اگر نیک بیندیشید [و دقت کنید] آیا در کار پدرانان که در گذشته اند، پند و عبرتی برای شما وجود ندارد؟ به یقین آثار گذشتگان برای نسل حال و آینده سرشار از پند و عبرت است و بی جهت نیست که «خاقانی»؛ شاعر بزرگوار ایرانی هم به همین نکته اشاره نموده است:

هان ای دل عبرت بین از دیده نظرکن هان ایوان مدائن را آئینه عبرت دان

اسباب و ابزار پند گرفتن اطراف ما را فرا گرفته و باز همین امام همام - علی (ع) - می‌فرماید: «وَقَدْ لَكُمْ أَعْمَارًا سَرَّهَا عَنْكُمْ وَ خَلَفَ لَكُمْ عِبَرٌ مِنْ أَثَارِ الْمَاضِيْنَ قَلِيلٌ» (همان، ۸۲) و

خدای بزرگ، برایتان غم‌هایی معین فرموده و مدتش را برای شما پنهان نگه داشته و از آثار گذشتگان برای شما عبرت‌هایی قرار داده است.

از مراجعه به آیات متعدد قرآنی، چنین استنباط می‌شود که اگر چه پیشینیان ما به ظاهر در گذشته‌اند و به تاریخ پیوسته‌اند؛ اما براسستی مطالعه حوادث، رویدادها و وقایع تاریخی نسل‌های گذشته، می‌تواند تجارب ارزشمندی برای آیندگان باشد و این همان «عمر دوباره» ای است که قرن‌ها پیش، سعدی شیرازی (علیه الرحمه) به آن اشاره کرده است:

مردمِ دهنِ دَیْشِه را عُمَر دو بایست در این روزگار
تا به یکی «تجربه اندوختن» با دیگری «تجربه بردن به کار»

واقعیتی مسلم است که عمر آدمی کوتاه است و این عمر اندک، ما را نیازمند تجارب دیگران، بویژه گذشتگان می‌کند و در این میان، بهترین دستمایه‌ای که از یک طرف ما را به تجارب گذشته پیوند می‌دهد و از طرف دیگر سبب عبرت‌آموزی ما می‌شود؛ «تاریخ» است. در واقع به وسیله آشنایی با تاریخ گذشته می‌توان حال را بهتر شناخت و آینده را نیکوتر ساخت. استان زرخیز ما؛ خوزستان، این سرزمین گهنسال، با مردمانی پاک نهاد، از هزاران سال پیش نهال فرهنگ و تمدن را در خود بارور ساخته و مهد تمدن بوده و از این رو، سهم بسزایی در رشد و تحول فرهنگ غنی ایران زمین داشته است. اما دوران قاجاریه را باید براسستی یکی از غمبارترین دوران‌های تاریخی این مرز و بوم دانست. مصائب و بلاهای طبیعی؛ همچون وقوع توفان‌های مخوف، سیل‌های مُخَرَّب و زلزله‌های ویرانگر، بروز بیماری‌های مرگبار؛ همچون وبا، نفوس و طاعون از یک سو و هجوم جباران ستمگر بیگانه به این خطه از سرزمین گهنسال عزیزمان؛ ایران، ظلم و ستم حکام جور قاجار و بیدادگری‌های برخی از شیوخ و خوانین محلی در منطقه، کارنامه سنگینی از نامرادی‌ها و انبوهی از گرفتاری‌های این دوره را در برابر دیدگان ما به نمایش می‌گذارد. درباره حکومت دوران قاجار، به ذکر دو جمله کوتاه از قهرمان میرزا عین السلطنه؛ شاهزاده دربار قاجار که خود در متن قضایای دربار حضور داشته، اکتفا می‌شود. وی در روزنامه خاطرات خود می‌نویسد: «این حکومت ما، یک نیاتر [تأثر] خیلی خیلی تماشایی بود که اگر یک روز، آن را بخواهند در مجلسی اجرا

کنند، هر صندلی آن مجلس، ده تومان [البته به ارزش آن زمان] قیمت خواهد داشت!»
(۱۴۴۷/۲)

از آنجایی که تاریخ‌نگاری بدون تکیه بر منابع، مدارک و اسناد معتبر، به حوزه داستان‌سرایی و قصه‌گویی نزدیک خواهد شد؛ لذا در این مجموعه با درج مستندات کافی، تلاش شده است که حاصل کار به گونه‌ای تدوین و عرضه شود که اولاً بتوان آن را در زمره کُتب تاریخی شمرد و در ثانی، اثری خلق شود که به گفته تاریخ‌نگار نامی ایران زمین؛ خواجه ابوالفضل بیهقی، «به یک بار خواندن بیرزدا». در نهایت در مجموعه حاضر سعی شده است با گذر از وِرای غبارهایی که از کاروان همیشه در حرکت تاریخ برجای مانده، دیدگاه روشن‌تری از گذشته به نسل کنونی و آینده تقدیم گردد. در اینجا فرصت را مُقننم شمرده، چند نکته را خاطر نشان می‌سازد:

۱) به مصداق «الْفَضْلُ لِلْمُتَّقِمِ» بر این باورم که حاصل نوشتارهای موجود در این کتاب، از مساعی حمیده و تلاش‌های فرخنده محققان ارجمندی برخوردار است که پیش از این، در این مسیر، گام‌های ارزشمندی برداشته‌اند و راه را برای این حقیر هموار نموده‌اند. در اینجا - چونان گذشته - یاد و نام مرحوم روانشاد؛ استاد «سید محمدعلی امام اهوایی» را به عنوان پیشکسوت و جلودار بررسی «تاریخ خوزستان» و اوّل معلّمی که مؤلف این مجموعه را با «تحقیق»، «تألیف» و «پژوهش» آشنا نمود، گرامی می‌دارم.

۲) گرچه مطالب کتاب حاضر، بررسی وقایع و رویدادهای خوزستان در دوران قاجاریه را در بر می‌گیرد؛ اما گاه به مناسبت وابستگی مطالب و موضوعات، کمی پا را از زمان قاجار فراتر نهاده و سری هم به دوران پهلوی زده‌ایم و با طرح مباحث و موضوعاتی از دوران حکومت پهلوی (اوّل و دوم) و بیان رویدادهای حیرت‌انگیزی از هنگامه جنگ جهانی دوم (سال‌های ۱۳۲۴ - ۱۳۱۸)، دریچه‌های جدیدی از فداکاری‌ها، پایداری‌ها و توانمندی‌های مردمان این بخش از سرزمین کهنسال ایران عزیز را که در واقع رمز و راز پایداری تمدن عظیم چند هزار ساله این سامان است، به روی خوانندگان ارجمند باز نموده‌ایم؛ که از آن جمله می‌توان به مباحث: افسر وطن

پرست ایرانی، نعمت و اشغالگران جنگ جهانی دوم، نابغه‌ای از نوایغ روزگار، جرّاح ستّی در دزفول و... اشاره نمود.

۳) با وجود متنوع بودن مطالب و متعدد بودن اسناد و تصاویر در کتاب حاضر، سعی شده است که پیوستگی و یکپارچگی کتاب، محفوظ بماند؛ گرچه جابجایی زمانی برخی از موضوعات نیز دور از انتظار نیست.

۴) از خانواده‌های اصیل، غیرتمند و بزرگوار خوزستانی تقاضا دارد در صورتی که نسخه و یا تصاویری از منابع، مدارک و مستندات تاریخی درباره پیشینه خوزستان سرفراز در اختیار دارند، جهت درج در چاپ‌های بعدی کتاب حاضر در اختیار مؤلف قرار دهند، تا بتوانیم دین خود را به این خاک پاک، بهتر و بیشتر ادا نماییم.

۵) این امیدواری وجود دارد که پژوهشگران فهیم و هنرمندان با ذوق این استان، هرکدام از بخش‌های مختلف، متنوع کتاب و رخدادهای حیرت‌انگیز تاریخ معاصر را که در گوشه و کنار این استان به وقوع پیوسته، جداگانه به کتابی جامع و یا فیلمنامه‌ای با ارزش تبدیل نمایند.

۶) با حمد و ستایش دائمی به درگاه ایزد مَنان، که اگر اَلطاف، عنایات و توفیقات خداوندیش نبود، هرگز موفق به تألیف و تدوین اثر حاضر نمی‌شدم؛ چنانکه حکیم نظامی فرماید:

مِهْدِ نَظَامِی «نَفَاسِ» بُوَد «سَرْد» کَرَمِ «تَوْفِیقِ» بَه پِیْزِش کَرْد

اذعان دارم که در این کتاب از ارشادات، راهنمایی‌ها و همدلی‌های اساتید بزرگواری برخوردار بوده‌ام:

مَنْ بَه سَر مَزَلِ عَظَمَا، نَه فُود بُرْدَم رَاه قَطْعِ اَیْن مَرْمَلَه بَا «مُرْغِ سَلِیْمَان» کَرْدَم

لذا به مصداق حدیث «مَنْ لَمْ یَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ؛ لَمْ یَشْكُرِ الْخَالِقَ»، از ارشادات و راهنمایی‌های استاد حاج «محمدحسن عرب»، از پیشکوتان عرصه علم و تحقیق در دزفول، استاد «حسنعلی صائمی فرد»، مدرّس محترم تاریخ و دوستان علاقمند و

هنرمندم؛ آقایان، حاج «عبدالحمید کیان راد» و حاج «منوچهر مهدی پور» سپاسگزاری می‌نمایم. خداوند به این عزیزان، أجری جزیل عنایت فرماید.

همچنین بر خود فرض می‌دانم از زحمات بی‌شائبه مدیریت محترم انتشارات «فرهنگ مکتوب»، در چاپ و انتشار این اثر، صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم.

(۷) بدیهی است که با همه سعی و تلاشی که در تهیه و تنظیم این مجموعه به عمل آمده است، کتاب حاضر، خالی از عیب و نقص نخواهد بود:

«قَبَا» گر «مَرِیَر» است و گر «پَرلیان» به ناچار «مَشُو» ش بود در میان

از این رو این امیدواری را دارم که فضلاء، دانشمندان، صاحب نظران بزرگوار و اهل علم، تقصیرات سهوی نگارنده را به دیده عیب پوشی و با حُسن التفات بنگرند؛ همانگونه که خواجه شیراز فرموده است:

به پیر می‌کده گفتم: که چیست راه نجات؟ بفواست جام می‌وه گفت: «عیب پوشیدن»

(۸) در خاتمه، در پاسخ به درایت جامعه علمی و عظمت دریاگونه مردم دیار سرافراز خوزستان و اقبال آنان به کتاب‌های قبلی مؤلف کتاب حاضر؛ از قبیل: «تاریخ دزفول»، «دزفول در گذر زمان» و «پل باستانی دزفول» و... تنها به ذکر دو بیت از شیخ اجل؛ سعدی شیرین سخن که در واقع زبان حال این حقیر است، اکتفا می‌کنم که فرمود:

**یکی قطره باران آبِری چکید هَمَل شد، پَر پهلایِ دریا بدید
که جایی که دریاست من کی‌ستم؟ گر «او» هست، مَها که «من» نیستم!**

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ - وَمَا تُوفِّقُنِي إِلَّا بِاللَّهِ. عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ

احمد لطیف پور - نوروز ۱۳۹۱: خوزستان

آدرس الکترونیکی مؤلف: (email: eqlime_qalam@yahoo.com)